

М. П. Требін, доктор філософських наук, професор

СОЦІОЛОГІЯ ВІЙНИ П. О. СОРОКІНА

У статті досліджено концептуальні основи соціології війни П. О. Сорокіна, що базуються на вивченні 967 війн і 1629 внутрішніх смут: сутність феномену війни, причин її виникнення, закономірності в динаміці воєн, наслідки війни, співвідношення війни і миру тощо. Проаналізовані деякі індикатори війни, які використовує П. О. Сорокін у своїх дослідженнях. Серед основних індикаторів війни вчений виокремлює абсолютні показники чисельності збройних сил і розміри людських втрат, а також відносні показники, що дозволяють виявити зміни в динаміці військового тягаря на суспільство і порівняти держави з різною чисельністю населення.

Ключові слова: *війна, мир, соціологія війни, причини війн, динаміка війн, індикатори війни.*

Актуальність проблеми. Процеси зародження, становлення і розвитку світової соціології свідчать про те, що проблеми війни як специфічного явища у житті людського суспільства завжди перебували і до сьогодні стоять у центрі уваги людства, займають уми мислителів, вчених, дослідників усіх країн. Що таке війна, бути війні чи не бути, можливе її запобігання чи неможливе – це не риторичне питання, а найбільш наболілі і злободенні, найголовніші й актуальні проблеми сучасності, це питання життя і смерті мільйонів людей [1–15].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Творчість видатного соціолога ХХ ст. П. О. Сорокіна всебічно досліджувалася соціологами світу й України (В. Городяненко, В. Джеффріс, Б. В. Джонстон, Г. Долгіх, О. Долгов, В. Закревський, І. Кононов, П. Кротов, А. Ліпський, Р. Мертон, Л. Д. Ніколс, Г. Осіпов, І. Пономарьова, М. Романенко, Е. А. Тірікьян та ін. [16–22]), однак проблеми його соціології війни, на наш погляд, ще не знайшли достатнього віддзеркалення в науковій літературі, особливо вітчизняній.

Тому **метою статті** є розкриття концептуальних засад соціології війни П. О. Сорокіна.

Виклад основного матеріалу. Питирим Олександрович Сорокін (1889–1968) є одним із тих унікальних вчених, чиє ім'я стає символом обраної ним науки. Багатогранність його творчості викликала і буде викликати безліч дискусій про те, до якої предметної галузі належить його наукова діяльність. Багато його праць є новаторськими у сфері соціальної мобільності і стратифікації, політичної соціології і філософії історії, вивчення криз і революцій,

методології науки, публічної соціології, соціології сім'ї і глобалістики тощо. Як підкреслює професор Дюкського університету (США) Едвард А. Тірікьян: «внесок Сорокіна в соціологію настільки великий, щоб бути затребуваним сьогодні, як у будь-якого діяча з пантеону соціології» [19, с. 13]. Особистий досвід людини, яка пережила дві світові війни, громадянську війну в Росії, змусив П. Сорокіна звернутися до феномену війни і з соціологічної точки зору дати йому тлумачення. Тому вивчення концептуальних основ соціології війни П. Сорокіна є сьогодні настільки актуальним, особливо для сучасного українського суспільства, що переживає важкі часи анексії Криму, окупації частини Донбасу.

Як і в багатьох інших галузях, у сфері вивчення війни ідеї П. Сорокіна також стали новаторськими. Вперше в соціологічній науці він визначає методологію вивчення війн, що дає можливість для оцінки місця війни у системі суспільних відносин і для об'єктивного компаративного аналізу воєн. Першим із представників суспільних наук учений розглядає феномен війни поза рамками ідеологічних оцінок, історичних особливостей кожного воєнного конфлікту окремо, висунувши як критерії показники, що мають відношення до будь-якого суспільства, незалежно від політичних режимів, ідеологій і міждержавних відносин. Як такі показники Сорокін розглядає серію абсолютних і відносних змінних, що характеризують розміри армій і їх частку в населенні держав, кількість втрат під час війн, нарешті, кількість збройних конфліктів, що реєструються протягом століть.

У грандіозному дослідженні світової історії, що отримало назву «Соціальної та культурної динаміки», в якому він пропонує своє унікальне бачення розвитку суспільства, було вивчено 967 війн і 1629 внутрішніх смут. У своєму дослідженні Сорокін спробував вирішити такі питання. По-перше, визначити, чи є які-небудь закономірності в динаміці воєн, що характерні для Європи. По-друге, який тягар війни накладають на суспільство і як цей тягар змінюється у часі. По-третє, торкається дуже делікатного питання про агресивність окремих держав і націй, намагаючись статистично перевірити розхожі в суспільстві середини 1930-х рр. судження про історичну зумовленість ролі «мирних» і «агресивних» держав. По-четверте, піднімає питання про співвідношення війни і миру як у цілому в Європі, так і в історії окремих країн. Нарешті, перевіряється періодизація західної культури на чуттєвий, ідеаціональний і ідеальний періоди: якою мірою воєнна історія підтверджує або спростовує циклічність розвитку західного суспільства.

Для розв'язання цих питань Сорокін розробив систему індикаторів, які дозволили максимально коректно провести аналіз і зробити об'єктивні висновки, засновані на даних, а не на суб'єктивних судженнях, що було характерно для історичних і соціологічних робіт з воєнної тематики. Серед

основних індикаторів війни вчений виокремлює абсолютні показники чисельності збройних сил і розміри людських втрат, а також відносні показники, що дозволяють виявити зміни в динаміці військового тягаря на суспільство і порівняти держави з різною чисельністю населення. Крім того, за показниками, що важко визначити за історичними та статистичними джерелами, використовуються дані, що обчислюються по населенню як конкретних країн, так і всієї Європи, і ці обчислений мінімум і обчислений максимум дають змогу говорити про об'єктивність подальших розрахунків тягаря мілітаризації і тягаря людських втрат. Він представляв три варіанти розрахунків у залежності від максимально, мінімально і середньо прорахованої чисельності населення по століттях, коли точність статистичних даних викликає сумніви (див. табл. 1 [24, vol. 3, p. 335]).

Таблиця 1

**Зведені показники для Франції, Англії, Австро-Угорщини та Росії
за період з 1101 по 1925 рік**

Роки	Міць армії (кількість військових)	Втрати (кількість осіб)
1101–1200	1 161 000	29 940
1201–1300	2 372 000	68 440
1301–1400	3 867 000	166 729
1401–1500	5 000 000	285 000
1501–1600	9 758 000	573 020
1601–1700	15 865 000	2 497 170
1701–1800	24 849 000	3 622 140
1801–1900	17 869 800	2 912 771
1901–1925	41 465 000	16 147 550

Як бачимо з таблиці, по століттях немає прямолінійного тренду: після зростання чисельності армій та бойових втрат від XII до XVIII ст. у XIX ст. обидва показники йдуть вниз; що стосується абсолютних цифр, то в них немає ніякого натяку на зникнення або ж зниження кількості воєн. Незалежно від чисельності армій сучасні війни стають усе більш смертоносними; незважаючи на збільшення обох показників, зростання втрат вище, ніж зростання чисельності армій (чисельність армій – у 36 разів, рівень втрат – у 539 разів). Що стосується відносного показника втрат, найважливішого

показника війни, вони свідчать про те, що «прокляття або привілей стати найруйнівнішим або найкривавішим воєнним століттям належить XX століттю» [24, vol. 3, p. 342]. Причому значно зростає відсоток втрат від чисельності армії (див. табл. 2 [24, vol. 3, p. 337]).

Таблиця 2

Динаміка втрат

Століття	Відсоток втрат від чисельності армії
XII	2,5
XIII	2,9
XIV	4,6
XV	5,7
XVI	5,9
XVII	15,7
XVIII	14,6
XIX	16,3
XX	38,9

У роки Першої світової війни втрати на полях битв становили близько 10 млн осіб, зокрема в Росії – 2,5 млн, Франції – 1,4 млн, Великобританії – 900 тис., Бельгії – 100 тис., Німеччині – 2 млн, Австро-Угорщині – 1,5 млн, Італії – 600 тис. осіб. Багато хто загинув у таборах для військовополонених. Для військових цілей було вироблено близько 180 тисяч тонн отруйних речовин. Наприкінці війни населення Землі, виснажене нестатками і стражданнями, було охоплене жорстокою епідемією грипу («іспанкою»), від чого загинуло близько 20 млн людей.

Друга світова війна стала найруйнівнішою в історії людства. У ній взяла участь 61 держава, понад 80 % населення Землі. Ця війна тільки в Європі (враховуючи СРСР) забрала життя 40 млн осіб, з них 27 млн життів радянських людей; втрати Польщі дорівнювали 6 млн, Югославії – 1,7 млн, Франції – 600 тис., США – 400 тис., Англії – 370 тис. осіб. Німеччина втратила у цій війні 13,6 млн осіб. Крім того, держави інших частин світу втратили приблизно 7,6 млн військовослужбовців і 6 млн цивільного населення. Загальні безповоротні втрати під час Другої світової війни становили близько 55 млн людей (табл. 3) [25].

Масштаби двох останніх світових воєн

Показники	Перша світова (1914–1918 рр.)	Друга світова (1939–1945 рр.)
Кількість держав, що брали участь у війні	38	61
Чисельність населення, залученого у війну, млн осіб	1552	2019
Кількість населення, мобілізованого у збройні сили, млн осіб	73	107
Загальна чисельність збройних сил, млн осіб	45,3	61,2
Кількість держав, на території яких відбувалися військові дії	14	40
Площа територій, охоплених військовими діями, тис. км ²	4,07	22,1
Тривалість війни, доби	1564	2194
Поранених, млн осіб	20	35
Убитих, млн осіб	10	30
Загинуло від хвороб і ран, млн осіб	20	26

Дані показали, що протягом історії немає стабільно «мирних» або стабільно «войовничих» націй. Поширена думка про те, що демократичні режими є менш агресивними, ніж автократичні, не знаходить підтвердження в історії. На початку ХХ ст. відносна мілітаризація Англії була вище, ніж Іспанії; Франції – вище, ніж Австрії або Росії. У ХІХ ст. демократична Франція була не більше мирною, ніж автократичні Німеччина, Росія або Іспанія. Протягом ХVІІІ ст. Англія перебувала приблизно нарівні з Росією.

Сорокін зазначає, що феномен війни майже настільки ж звичайний і «нормальний», як і період миру. Показник часу, проведеного країнами без воєн, на його думку, аж ніяк не означає, що війна і мир однаково чергуються в історії (див. табл. 4 [24, vol. 3, p. 352]).

Таблиця 4

Кількість часу, проведеного країнами не у стані війни в період з XIV по XX ст. (у відсотках)

Країна	Відсоток років без війни у досліджуваний період
Греція	57
Австрія	40
Німеччина	28
Голландія	44
Іспанія	67
Італія	36
Франція	50
Англія	56
Росія	46
Польща і Литва	58

Наприклад, деякі історичні періоди характеризуються двома, п'ятьма і навіть тридцятьма роками безперервної війни. В інші ж періоди спостерігаються кілька років мирного життя. Однак, що важливо зазначити, періоди безперервного мирного життя без війни протягом чверті століття є надзвичайно рідкісними в історії країн, періоди ж близько ста років миру просто унікальні, як наприклад, в історії Голландії: «Майже кожне покоління (між 25–30 роками) в минулому, за рідкісним винятком, було або свідком, або учасником феномену війни» [24, vol. 3, p. 354]. Критиці піддаються теорії «нумерологів» Мьюза, Сассе, що заявляли про періодичність воєн і прив'язували їх до фаз сонячної активності. Криві війни і миру коливаються, але їх коливання не мають періодичності, або універсального ритму [24, vol. 3, p. 357]. «Історія, – пише Сорокін, – як виявляється, не настільки монотонна і невинахідлива, як думають прихильники скрупульозної періодичності, “залізних законів” і “універсальних спільнот”; але і не настільки нудна і механістична, як двигун, що виробляє одне і те ж число революцій в одиницю часу» [24, vol. 3, p. 359].

Торкаючись питання: «Чи може існувати світ без війни?», Сорокін звертається до даних спеціального дослідження. Але спочатку він пояснює, як трактувалося питання «світу без війни» його попередниками, і чи є підтвердження їх концепцій у рамках його дослідження. Кожне покоління хотіло

вірити, що тенденція воєн йде на спад, що мир, який випав на їх час, буде збережений. Теоретичним виразом такого бажання в науці була теорія еволюції, «прив'язана» до суспільного розвитку, яка, як здавалося, доводила поступове зниження зовнішніх і внутрішніх конфліктів у міру прогресу людства. Особливо такі трактування були популярні протягом XVII і XVIII ст. з характерними для них тривалими періодами миру і стабільності. Популярність таких настроїв, наприклад, у XIX ст., пояснюється бурхливим розвитком наукового знання, яке, здавалося, підняло людський розум на небачену висоту, і зникнення війн було вже не за горами. Як писав Сорокін, «сон порожніх і невибагливих, поверхових і незграбних теорій віщав про зникнення війни з людської історії, що не за горами час, коли вівці обіймуться з вовками у світі “взаєморозуміння” і “співпраці в усьому світі”, коли зброю буде перероблено в електричні тостери, ключки для гольфу та радіоприймачі... Деякі навіть проводили пряму лінію прогресу від печери до Мейн Стріт, від палеолітичної або неолітичної людини до містера Баббітта... заявляли, що війна, без сумніву, зникає в міру того, як ми рухаємося від амеби до цивілізації гомо сапієнс XIX–XX століть» [24, vol. 3, p. 360–361].

Однак початок XX ст. перевернув усі уявлення про «вічний мир», несучи в історію воєнну катастрофу, до сих пір небачену людством. «Ці теорії, взяті як науковий опис дійсності і реального напрямку соціального прогресу, не більше ніж наївні умоглядні висновки, яким “нехороші факти” суперечать майже на кожному кроці», – пише Сорокін. Дивуючись наївності цих уявлень, він з прикрістю вигукує: «Раптове зникнення війн, коли після тисячолітньої історії людського (і тваринного) суспільства воно входить у двадцяте століття з безпрецедентним рівнем воєнізації не в найнижчій, а в найвищій своїй фазі!». Який же висновок робить сам учений? «Дані дослідження не дають підстав говорити про тенденції зникнення війн у минулому, як і, незважаючи на винятково високі показники, в двадцятому столітті, стверджувати, що спостерігається стійка тенденція до їх зростання. Ні, крива воєн флюктує, і це все, що можна сказати». «Звичайно ж, – пише Сорокін, – хотілося б мати визначеність, навіть якщо це визначеність кінця світу (інферно). Однак наших побажань недостатньо, щоб змусити історію дотримуватися лінії, якої не видно, або визнати тенденцію, коли факти спростовують її існування» [24, vol. 3, p. 362]. Діалектика війни і миру складається, на думку Сорокіна, з постійно конфліктуючих у суспільстві тенденцій війни і миру, що мають, як показує історія, приблизно рівні шанси на тимчасове домінування. Час підтверджує правоту висновків П. Сорокіна. За період після Другої світової війни у XX ст. на планеті було зафіксовано, за різними підрахунками, від 225 до 232 воєнних конфліктів у 148 регіонах [26, с. 75]. І в новому тисячолітті війни залишаються сумною прикметою буття людства. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (Stockholm

International Peace Research Institute), щорічно на планеті фіксується понад 30 збройних конфліктів, які призвели упродовж року до загибелі через бойові дії понад 1 тис. осіб. Наприклад, у 2008 р. і 2011 р. їхня кількість досягла найвищої позначки – 37 конфліктів. За останні 10 років збільшилось і загальне число загиблих внаслідок бойових дій у таких конфліктах: з понад 17 тис. осіб у 2002 р. до понад 22,5 тис. – у 2011 р. [27, с. 38]. Велика біда прийшла і в Україну. З початку конфлікту на Донбасі, за даними ООН, 22 137 осіб отримали поранення, 9553 загинуло, з них близько 2 тисяч були цивільними особами [28].

Порушуючи проблему війни і науково-технічного, культурного прогресу, Сорокін не поділяє положення теорій, які він називає «вегетаріанськими». Адепти цих теорій стверджували: культурний підйом несумісний з війною, війна призводить до культурного занепаду, світ завжди стимулює прогрес, найбільш миролюбні нації завжди були найбільшими творцями культури і війна в історії будь-якої країни – це ознака її занепаду [24, vol. 3, р. 364]. Як альтернативи Сорокін наводить вислів Жозефа де Местра, який слідом за Н. Макіавеллі писав: «Найкращі плоди людської природи, мистецтв, наук, великих починань, змужніння дозрівають саме під час війни. Кажуть, що [суспільства] досягають свого піку після тривалих і кровопролитних воєн. Однак пік грецької цивілізації прийшовся на жахливу епоху пелопоннеських воєн; найяскравіший період правління Августа настає відразу після громадянських воєн у Римі й остракізмів, що настали. Геній Франції був вигодуваний війнами Ліги і відшліфований війною Фронди. Всі видатні особистості часів королеви Анни (1665–1714) народилися в розпал політичних пертурбацій. Якщо говорити коротко, то кров є добривом рослини під назвою геній... Я не бачу іншого найменш мирного часу, ніж часи Олександра Великого і Перикла; часи Августа, Льва X, Франка I, Луї XIV і королеви Анни» [24, vol. 3, р. 367]. Погоджуючись з де Местром, Сорокін наводить дані своїх досліджень, відзначаючи, що він спостерігає поступове зростання відносних і абсолютних показників воєн, вимірних кількістю втрат, від XII до XVII ст., після чого відносні індикатори зменшуються, хоча абсолютні продовжують зростати.

Що стосується тенденцій у показниках чисельності відкриттів і винаходів у галузі природничих наук, то вони демонструють неухильне зростання починаючи з XIII ст. Це, як пише Сорокін, навряд чи могло статися, якби війни справляли руйнівний вплив на науку і мистецтво, як заявляли представники «солодких» теорій. Причому рівень винаходів і відкриттів знижується в Європі в другій половині XIX ст. – саме тоді, коли показники війни були найбільш низькі. Маючи в арсеналі другого тому «Соціальної і культурної динаміки» численні приклади, що суперечать твердженням про мир як необхідну умову розквіту науки, Сорокін вважає достатнім привести лише один доказ. XVII ст. дало найвищі показники воєн аж до початку XX ст.,

і саме в цьому столітті були зроблені наукові відкриття, які поклали початок розвитку сучасних фундаментальних наук.

Що ж доводять ці приклади збігів між динамікою воєн і культурного прогресу? Якщо для де Местра, як і для Макіавеллі, це доказ стимулюючої ролі війни на розвиток інших сфер суспільства, то для Сорокіна в збігу ліній розвитку війни та культури немає причинно-наслідкового зв'язку. В будь-якому разі не війна стимулює розвиток науки і мистецтва, і не розвиток науки вимагає практичного застосування її досягнень у військовій справі. Ці два явища паралельні. Вони є виявом більш глибоких сил, які одночасно беруть участь у створенні військової могутності та політичного впливу, розвитку культури і науки. Сорокін наводить аналогію з молодістю, яка одночасно характеризується низкою анатомічних, фізіологічних, психологічних та інших форм прояву здорового молодого організму, так само, як і загальний розквіт соціального тіла виявляє себе в різних формах.

Для більш точної оцінки воєн учений ввів індекс, що показує співвідношення між кількістю воєнних конфліктів і кількістю жертв цих конфліктів на мільйон населення. Зіставивши дані по війнах з показниками розвитку суспільств Західної Європи, Сорокін встановив закономірність зростання індексу в певні періоди, що супроводжувалися підвищеним ступенем конфліктності або в суспільстві (громадянські війни), або між суспільствами (міждержавні війни). Ці повторювані періоди і були доказом зміни соціокультурних цінностей. Причому на відміну від буденних уявлень про прямолінійну залежність між зростанням воєн і жертв, з одного боку, і історичним часом, з другого, Сорокін показав, що динаміка воєн має флуктуації, або періоди зростання і падіння. Саме ці періоди, на думку Сорокіна, є лакмусовим папірцем для перевірки правильності гіпотез походження воєн.

Основна думка Сорокіна щодо причин воєн полягає в тому, що їх не можна звести ані до окремої причини, ані до окремого їх класу, щоб пояснити більшість воєнних конфліктів протягом періоду, що він досліджував: «Дані по війнах показують, що вони трапляються в періоди депресії і процвітання; в режимах автократичних і демократичних; у країнах з високим рівнем неписьменності і з високим рівнем освіти; в суспільствах аграрних та індустріальних; серед націй “консервативних” і “ліберальних”; серед народів різних рас і національностей; у міжнародних ситуаціях простих і складних; в суспільствах з різноманітною релігійною структурою, щільністю населення тощо. Жоден із цих або інших чинників, взятих окремо, не може пояснити ані частоту розподілу воєн, ані їх зростання і спад у часі» [24, vol. 3, p. 371].

Конкретні причини воєн, з точки зору Сорокіна, належать до такого класу явищ, який навряд чи має сенс досліджувати в рамках соціології, принаймні, розглядати їх у рамках загальноприйнятого поділу на політичні, економічні, демографічні та інші чинники. Більш того, така класифікація, як виявилось

при її зіставленні з реальною динамікою воєн, малоприсадаблена для пояснення їх історичного тренду. Обґрунтовуючи свою позицію більш детально, вчений бачить в її основі різноманітність конкретних причин кожного воєнного конфлікту, що не зводиться до кількох прямих факторів. За аналогією, що проводиться Сорокіним, це все одно, що намагатися узагальнити летальний результат по категорії всього людства. Незалежно від нескінченної кількості поєднань причин, не змінюється кінцевий підсумок. Розбір причин воєнних конфліктів Сорокін залишає історикам з їхньою увагою до кожної історичної події і здатністю «поставити конкретний діагноз». Для соціолога ж спроба звести воєдино всі причини воєн, з його точки зору, так само безглузда, як і визначення «середньої температури хворих у відділенні».

Висновки. У «Соціалній і культурній динаміці» Сорокін заклав фундамент для подальшого розуміння, дослідження і розробки окремих аспектів війни – її сутності, причин, впливу різних чинників на ймовірність її виникнення, місця воєн у суспільному розвитку тощо. Це дозволило йому продовжити вивчення специфічних питань сучасного суспільства і війни, зокрема, більш детально звернутися до проблеми існування світу без війни і до проблеми умов для мирного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Мир и война между народами : пер. с фр. / Р. Арон ; под общ. ред. канд. полит. наук В. И. Даниленко. – М. : NOTA BENE, 2000. – 880 с.
2. Дэйви М. Эволюция войн / М. Дэйви ; пер. с англ. Л. А. Калашниковой. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2009. – 382 с.
3. Клаузевиц К. О войне : в 2 т. / К. Клаузевиц. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; СПб. : Terra Fantastica, 2002. – Т. 1. – 558 с. ; Т. 2. – 574 с.
4. Кревельд М. ван. Трансформация войн : пер. с англ. / М. ван Кревельд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 344 с.
5. Прудон П. Ж. Война и мир. Исследование о принципе и содержании международного права : в 2 т. / П. Ж. Прудон. – М. : Изд. А. Черенина и Ко, 1864. – Т. 1. – 298 с. ; Т. 2. – 304 с.
6. Серебрянников В. В. Социология войны / В. В. Серебрянников. – М. : Ось-89, 1998. – 320 с.
7. Сунь-Цзы. Трактаты о военном искусстве / Сунь-Цзы, У-цзы ; пер. с кит., предисл. и коммент. Н. И. Конрада. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; СПб. : Terra Fantastica, 2002. – 558 с.
8. Тоффлер Э. Война и антивоенна: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 412 с.
9. Требин М. Войны XXI века / Михаил Требин. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. – 608 с.

10. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність / М. П. Требін // Укр. соціум. – 2014. – № 3(50). – С. 113–127.
11. Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України / М. П. Требін // Вісн. Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – Вип. 6. – С. 89–98.
12. Требін М. П. Сучасний світ і його війни / М. П. Требін // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Політологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2016. – Вип. 2 (29). – С. 5–27.
13. Требін М. П. Війна в історії людства та її особливості у XXI столітті / М. П. Требін // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Міжнар. відносини. – 2016. – № 2 (327). – С. 43–48.
14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Веллмеева, Ю. Новикова. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с.
15. Хофмайстер Х. Воля к войне, или Бессилие политики. Философско-политический трактат / Х. Хофмайстер ; пер. с нем. и послесл. О. А. Коваль. – СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия», 2006. – 288 с.
16. Кошелев В. Плюрализм Питирима Сорокина: альтернатива монизму, истоки интегрального подхода / В. Кошелев // Грані. – 2009. – № 1 (18), листоп.-груд. – С. 135–137.
17. Кротов П. П. От войны к миру: у истоков теории созидательного альтруизма Питирима Сорокина / П. П. Кротов, А. Ю. Долгов ; Центр «Наследие» им. Питирима Сорокина. – Сыктывкар ; Вологда : Древности Севера, 2011. – 400 с.
18. Осипов Г. А. «Третье измерение» в социологии П. А. Сорокина: оценка нравственности современного общества / Г. А. Осипов // Журн. социологии и соц. антропологии. – 2009. – № 4. – С. 67–79.
19. Тирикьян Э. А. Осовременивание Сорокина / Э. А. Тирикьян // Социол. исследования. – 2016. – № 3. – С. 13–23.
20. Johnston V. V. Pitirim A. Sorokin: an intellectual biography / Barry V. Johnston. – Lawrence, Kan. : University Press of Kansas, 1995. – xii, 380 p.
21. Sociological theory, values, and sociocultural change : essays in honor of Pitirim A. Sorokin / Edward A. Tiryakian, editor. – New Brunswick : Transaction Publishers, 2013. – xxxiii, 307 p.
22. Sorokin & civilization: a centennial assessment / editors, Joseph B. Ford, Michel P. Richard, and Palmer C. Talbutt; with a preface by Roger W. Wescott. – New Brunswick, N. J. : Transaction Publishers, 1996. – x, 258 p.
23. Сорокин П. А. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / П. А. Сорокин ; Ин-т социологии. – М. : Наука, 1994. – 560 с.
24. Sorokin P. A. Social and Cultural Dynamics : In 4 vol. / P. A. Sorokin. – N. Y. : American Book Co., 1937–1941.
25. Гофман В. Р. Экологические и социальные аспекты экономики природопользования [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В. Р. Гофман. – Челябинск : Изд. ЮУрГУ, 2001. – 631 с. – Режим доступа: <http://finance-credit.biz/ekonomika-prirodopolzovaniya/antropoekologicheskie-ekonomicheskie-aspektyi-43476.html>.
26. Політологія : навч. енцикл. словник-довідник / за наук. ред. Н. М. Хоми ; [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів : Новий Світ-2000, 2014. – 779 с.

27. СІПРІ 2013: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека : пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру ; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова ; редкол. укр. вид.: Л. Шангіна (голов. ред.) та ін. – К. : Заповіт, 2014. – 520 с.
28. Число жертв на Донбасі досягло нового максимуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/3732073-chyslo-zhertv-na-donbasse-dostyhlo-novoho-maksymuma>.

СОЦИОЛОГИЯ ВОЙНЫ П. А. СОРОКИНА

Требин М. П.

В статье исследуются концептуальные основы социологии войны П. А. Сорокина, основанные на изучении 967 войн и 1629 внутренних смут: сущность феномена войны, причины ее возникновения, закономерности в динамике войн, последствия войны, соотношение войны и мира и др. Проанализированы некоторые индикаторы войны, используемые П. А. Сорокиным в своих исследованиях. Среди основных индикаторов войны ученый выделяет абсолютные показатели численности вооруженных сил и размеры человеческих потерь, а также относительные показатели, позволяющие выявить изменения в динамике военного бремени на общество и сравнить государства с разной численностью населения.

Ключевые слова: война, мир, социология войны, причины войны, динамика войн, индикаторы войны.

P. A. SOROKIN'S SOCIOLOGY WAR

Trebin M. P.

The article explores the conceptual foundations P. A. Sorokin's of the sociology of war, based on a study of 967 wars and 1629 domestic unrest. The essence of the phenomenon of war, its causes and regularities in the dynamics of war, the consequences of the war, the ratio of war and peace, etc. Are analyzed some indicators of war used by P. A. Sorokin in his studies. Among the main scientist War indicators highlights the absolute figures the number of armed forces and the dimensions of the human costs, as well as the relative indicators to detect changes in the dynamics of the military burden on society and to compare countries with different population.

Sorokin's Studies have shown that throughout history there is no stable «peace» or stable «warlike» nations. A common view is that democracies are less aggressive than autocratic, have not found confirmation in history. Sorokin said that the phenomenon of war almost as common and «normal» as the period of peace. Value of time spent by countries without wars, in his opinion, does not mean that war and peace alike alternate history. These studies do not give grounds to speak about trends disappearance of wars in the past, and despite the exceptionally strong performance in the twentieth century, argued that there is a steady tendency to growth. Curve Wars fluctuate and that is all that

can be said, according to Sorokin. The dialectics of war and peace is, according to Sorokin, with constantly conflicting trends in society, war and peace, with, as history shows, roughly equal chances for temporary dominance. For Sorokin to match lines of war and culture is no causal link. In any case the war stimulates the development of science and art, not science development requires practical application of its achievements in military affairs. These two phenomena are parallel. They are a manifestation of deeper forces while participating in the creation of military power and political influence, flourishing culture and science.

For a more accurate assessment of wars scientist introduced the index that shows the ratio between the number of armed conflicts and the number of victims of these conflicts per million population. Comparing the data with those of wars societies of Western Europe, Sorokin established pattern of increase in the index in certain periods, accompanied by a high degree of conflict or in society (civil wars) or between societies (inter-state war). These repeated periods were evidence of a change of social and cultural values. And unlike everyday notions of straight-line relationship between the growth of war and victims on the one hand, and historical time, on the other, Sorokin showed that the dynamics of war has fluctuations or periods of rising and falling. These periods, according to Sorokin, is a litmus test to verify the hypothesis of the origin of war. Sorokin basic idea about the causes of war is that they can not be reduced to any single reason not to separate their class to explain the majority of military conflicts during the period. Specific causes of war in terms of Sorokin, belong to this class of phenomena, which hardly makes sense to explore in sociology at least consider them in the framework of the conventional division on political, economic, demographic and other factors. Moreover, such a classification, as it turned in its relation with the real dynamics of wars, of little use to explain their historical trend. Substantiating its position in more detail, the scientist sees it on a variety of specific reasons for each military conflict is not limited to direct several factors. Specific causes of war in terms of Sorokin, belong to this class of phenomena, which hardly makes sense to explore in sociology at least consider them in the framework of the conventional division on political, economic, demographic and other factors. Moreover, such a classification, as it turned in its relation with the real dynamics of wars, of little use to explain their historical trend. Substantiating its position in more detail, the scientist sees it on a variety of specific reasons for each military conflict is not limited to direct several factors.

In «Social and cultural dynamics» P.A. Sorokin laid the foundation for further understanding, research and development of certain aspects of war – its nature, causes, impact of various factors on the probability of its occurrence, location Wars in social development and so on. This allowed him to continue to explore specific issues of modern society and the war, including more details refer to the problem of a world without war and the issue of the conditions for peaceful development.

Key words: war, peace, the sociology of war, the causes of war, the dynamics of war, indicators war.